

Мамчур Є.А.,

викладач Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини, Україна

СУБ'ЄКТИВІСТСЬКІ Й ОБ'ЄКТИВІСТСЬКІ АСПЕКТИ ЦІННОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Модернізація сучасної освіти передбачає якісні зміни у системі формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя нової формації. Ціннісні орієнтації є особливим змістовним ціннісно-смысловим виміром, що характеризує суб'єкта як особистість. У статті розглянуто проблему цінностей в історичному аспекті, окреслено два підходи до визначення цього поняття: об'єктивістський і суб'єктивістський. У статті розглянуто проблему формування ціннісних орієнтацій особистості, з'ясовано суть ціннісних орієнтацій, окреслено суб'єктивістські й об'єктивістські аспекти цінностей у педагогічній діяльності. Доведено, що складна природа цінностей призводить до появи різних їх класифікацій. Представлено систему найбільш поширених у сучасній науці класифікацію цінностей і ціннісних орієнтацій. Досліджено в аспекті педагогічної аксіології поняття «цінності педагогічної діяльності», виокремлено групи цінностей педагогічної діяльності.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, об'єктивістський і суб'єктивістський аспекти цінностей, класифікація цінностей, загальнолюдські цінності, цінності педагогічної діяльності.

Mamchur Y. VALUE SUBJECTIVE AND OBJECTIVE ASPECTS OF PEDAGOGIC ACTIVITY

Annotation. Modernization of modern education implies a qualitative change in the system of vocational formation of value orientations of the future teacher of new formation. Values are a meaningful value-semantic dimension that characterizes the subject as a person. In the article the problem of values in historical perspective, outlines two approaches to the definition of the term: objectivist and subjectivist. In the article the problem of formation of value orientations of the individual, revealed the essence of values, outlines objectivistic and subjectivist aspects of values in educational activities.

Proved that the complex nature of values leads to their different classifications. Presented system most common in modern science classification values and value orientations. Teacher investigated in terms of values the concept of "value educational activities," singled values of educational activities.

Key words: concept «value», value orientations, objective and subjective approaches, value classification, common value.

Постановка наукової проблеми та її значення. Соціально-економічні умови, моральні й культурні пріоритети ХХІ ст. спричиняють суттєві зміни системи суспільних цінностей загалом і кожної окремої особистості зокрема, переосмислення загальнолюдських та національних світоглядних позицій. Ці перетворення ставлять перед сучасною освітою важливі завдання, визначають компетентнісні переваги і стратегічні цілі. На тлі цих змін відбувається і переоцінка ціннісної парадигми людського існування, традиційна ціннісна система деякими верствами суспільства зазнає перегляду – перевагу матеріального над духовним. Така ситуація не може не викликати занепокоєння, оскільки цінності та ціннісні орієнтації є тією ланкою, що забезпечують стійкість як особистості зокрема, так і суспільства в цілому. Тому на часі, коли суспільство апелює до вселюдських духовних цінностей, важливим завданням перед сучасною освітою постає проблема формування ціннісних орієнтацій конкретної людини – учня, студента, майбутнього вчителя. Модернізація сучасної освіти передбачає якісні зміни у системі формування чітких орієнтацій щодо матеріальних та духовних цінностей, що мають вплив на рівень професійної підготовки майбутнього вчителя нової формації.

Аналіз останніх досліджень. Проблему ціннісних орієнтацій особистості порушено у наукових розвідках як зарубіжних (В. Брожик, М. Вебер, А. Маслоу, Т. Парсонс, М. Рокіч, Е. Фром та ін.), так і українських дослідників (М. Боришевський, І.Зязюн, П. Ігнатенко, Т. Кириленко, В. Клименко, С. Максименко та ін.). Означене питання було у полі зору педагогів-класиків (А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) і залишилося актуальним для сучасних учених (І. Бех, С.Бубнова, Т. Бутківська, О. Коберник Н. Логвінова, Л. Ломако, О. Светличний, І. Соколова, О. Сухомлинська та ін.). Учені

наголошують, що саме в студентські роки професійна підготовка особистості відіграє визначальну роль у процесі формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців.

Мета статті – довести актуальність проблеми формування професійно-ціннісних орієнтацій особистості, розкрити суб'єктивістські й об'єктивістські аспекти цінностей, проаналізувати класифікації цінностей, розробити типологію цінностей в аспекті аксіологічної педагогіки.

Завдання статті – окреслити об'єктивістський і суб'єктивістський аспекти цінностей, з'ясувати суть цінностей і ціннісних орієнтацій, охарактеризувати класифікації цінностей, виділити групи цінностей педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ціннісні орієнтації є особливим змістовним ціннісно-смысловим виміром, яке характеризує суб'єкта як особистість. «Людина стверджує, захищає, реалізує у вчинках, в міжособистісних відносинах, в справах свою духовність, моральність, цінності істини, справедливості, добра. Ці функції, що включають реальне перетворення світу, адаптацію до нього, переборювання труднощів, самосвідомість, рефлексивні «операції», виконує суб'єкт у ході життєдіяльності» [2, с. 41]. З вищими ціннісними – моральними, етичними характеристиками, свідомістю пов'язують поняття особистості Б. Анан'єв, Г. Бреслав, С. Рубінштейн та ін.

У науковій літературі, що висвітлює проблему цінностей в історичному аспекті, чітко окреслюються два підходи до визначення цього поняття: об'єктивістський і суб'єктивістський. Одні автори виносять цінності за межі суб'єктивності, інші бачать джерело і причину цінностей у суб'єкті. У межах кожного підходу склалися певні поняття.

З об'єктивістських позицій поняття «цінність» визначається як:

- потойбічна сутність поза простором і часом – об'єктивно-ідеалістичні теорії (А. Бергсон, В. Віндельбанд, Г. Коген, Ж. Маритен, К. Раннер, Г. Ріккерт та ін.);
- специфічні прояви суспільних відносин і нормативно-оцінної сторони суспільної свідомості – матеріалістичні теорії (С. Анісімов, Л. Архангельський, Л. Буєва, А. Здравомислов, М. Каган, В. Сагатовський, В. Тугаринов та ін.).

Серед авторів, котрі дотримуються суб'єктивістського підходу, також існують різні визначення поняття «цінність», як:

- явище свідомості, суб'єктивного ставлення людини до оцінюваного нею об'єкта – суб'єктивно-ідеалістичні теорії (А. Айєр, Ф. Карнап, Ч. Стівенсон та ін.);
- вияв природних потреб людини або законів природи загалом – натуралістичні теорії (А. Маслоу, Г. Олпорт, Д. Паркер, Р. Б. Перрі, Г. Спенсер, П. Тейяр де Шарден та ін.);
- смислові універсалиї, що склалися в результаті узагальнення типових ситуацій, з якими суспільству або людству довелося стикатися в історії – екзистенційно-гуманістична парадигма (С. К'єркегор, Ф. Ніцше, П. Флоренський, В. Франкл, Е. Фром, К. Ясперс та ін.).

Деякі вчені (О. Дробницький, М. Карпенко та ін.) намагаються знайти компроміс між першим і другим підходами до визначення поняття «цінність». Для них цінність є предметною формою прояву соціального відношення. Розрізняють два роди цінностей: предметні, які виступають як об'єктно-спрямовані потреби, і цінності свідомості, або ціннісні уявлення. Перші є об'єкти наших оцінок, а другі виступають вищими критеріями для таких оцінок [5, с. 168].

Нині теорія цінностей переживає своє відродження у зв'язку з новими соціальними, науково-технічними реаліями дійсності. Загальний напрям розвитку сучасної аксіології позначено затвердженням пріоритету загальнолюдського і гуманістичного начал у контексті різних культур. Усе більшу роль у змісті світовідчуття, світогляду нових поколінь починають відігравати категорії світу, життя людини, життєтворчості. Зараз, як ніколи, відчувається необхідність міждисциплінарного синтезу знань про людину, який, у свою чергу, повинен спиратися на оновлену філософську картину світу, на загальнолюдські цінності.

На основі аналізу сучасної наукової літератури П. Гуревич приходять до висновку, що нині цінність асоціюється із суб'єктивним образом або поданням, які мають людський вимір; синонімізується з культурно-історичними стандартами; ототожнюється з типом «гідної поведінки», з конкретним життєвим стилем людини, «психологічним варіантом» його життя; виступає як нова ідея – індивідуальний або

соціальний орієнтир. Він вважає, що «цінність – це особистісно забарвлене ставлення до світу, що виникає не тільки на основі знання та інформації, а й власного життєвого досвіду людини» [4, с. 287]. Цінність утілює в собі ставлення до форм людського буття, людського існування. Вона ніби стягує все духовне різноманіття до розуму, почуттів і волі людини. У такому розумінні цінність є не тільки «свідоме», але й життєво, екзистенційно відчуте буття. Вона характеризує людський вимір суспільної свідомості, оскільки пропущена через особистість, через її внутрішній світ.

Більшість учених розглядають поняття «цінність» з особистісних позицій. На думку Л. Степашко, цінністю є «ставлення до світу, інших людей, самого себе, в якому завжди присутня оцінка об'єкта, проявляються вибірковість, переваги в порівнянні з іншими об'єктами. Тим самим об'єкти набувають таких властивостей, якими не володіють, якими їх наділяє суб'єкт» [8, с. 26].

Складна природа цінностей призводить до різних їх класифікацій. Одна з найважливіших причин створення типології цінностей – це можливість конструювання ціннісних систем, що відповідають інтересам тих чи тих суспільних груп. Будь-яка ієрархізація і типологія цінностей є вираженням певного історично етапу досягнень суспільства. Вона репрезентує рівень розвитку оцінних засобів і норм соціуму. Серед відомих ціннісних класифікацій можна виокремити змістовні та ієрархічні типології. Змістовні системи цінностей поділяють на основі їх соціальної та особистісної значущості. У вітчизняній науці соціальне підґрунтя стало основним для більшості відомих типологій цінностей: предмет природний і соціальний; матеріальні, соціально-політичні та духовні цінності; духовні, інтелектуальні, соціальні цінності; цінності-норми і цінності-об'єкти та інші.

У зарубіжних класифікаційних системах прерогативу віддають особистісній значущості цінностей, їх ролі в самоствердженні та самореалізації людини. Серед таких типологій можна назвати системи цінностей В. Брожика, Ф. Патакі, М. Рокича, В. Франкла, Е. Фром, Ш. Шварца. Наприклад, В. Франкл визначає три групи цінностей, що роблять життя людей осмисленим: цінності творчості (що ми даємо життю), цінності переживання (що ми беремо від світу) і цінності відносин

(позиція людини по відношенню до долі). Типологія цінностей Е. Фром полягає в дилемі «мати або бути». «Бути» – значить максимально розкрити свої внутрішні можливості в зовнішньому світі шляхом діянь. Самоактуалізація, саморозкриття припускають успіх, визнання і, в кінцевому рахунку, можливість «мати» [9].

М. Рокич виокремлює два класи цінностей: термінальні – переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути; інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації.

Найбільш багатоаспектною є типологія цінностей В. Брожика [3], котрий визначив різні види цінностей залежно від можливих підстав класифікації:

- матеріальні і духовні (за значущістю для людини);
- дійсні та уявні або можливо «концептуальні» цінності (за ступенем реальності їх існування);
- первинні, вторинні, третинні цінності (залежно від їх походження та характеру виконуваних функцій у суспільстві);
- апріорні й апостеріорні цінності (виходячи з генези потреб);
- минулі, теперішні й майбутні цінності (з часової точки зору);
- фінальні та інструментальні цінності (цілі та засоби їх досягнення);
- утилітарні, естетичні, правові, релігійні та інші (за змістом).

Особливою є класифікації цінностей з урахуванням їх ієрархії. Загальноприйнятою вважають типологічну систему С. Анісімова [1, с. 23]:

- вищі цінності – людство і людина;
- цінності матеріального життя – природні ресурси, знаряддя і продукти праці, необхідні для існування людства і його відтворення;
- цінності соціального життя – сім'я, нація, клас, держава, різні громадські утворення, що виникають у ході прогресивного розвитку людства, суспільні інститути, необхідні для життєдіяльності суспільства;
- цінності духовного життя – наукові знання, філософські, моральні, естетичні уявлення, ідеали, покликані задовольняти духовні потреби людей.

Незважаючи на наявність різних класифікацій цінностей, більшість дослідників сходяться у виокремленні загальнолюдських цінностей в особливу групу як пріоритетних. Зазначимо, що ідея загальнолюдських цінностей увійшла в нашу суспільну свідомість як така, що протистоїть ідеям, заснованим на класових інтересах. Однак загальнолюдські цінності протистоять не власне класовим інтересам і цінностям, а тій ідейній установці, яка вважає їх вищими, іноді єдиними. Загальнолюдські духовно-моральні орієнтири випробувані багатомісячним досвідом людської цивілізації й підтвержені досвідом суспільного і духовного життя кожної окремої особистості.

Деякі святині супроводжують історію людського роду від самих витоків. Такі цінності зберігають у собі статус загальнолюдського. Їх визначають як «вистраждані» цінності, які всі члени суспільства відчують, відстоюють і визнають, навіть коли порушують (переступають). Святість життя, гідність свободи, велич любові, ясність істини, немеркнуче світло краси, невичерпний витік добра ... До святинь людського роду належать, наприклад, сократівська триєдність Істини, Добра і Краси. Ці абсолютні складають надбання всього людства. Загальнолюдські цінності припускають насамперед осмислення єдності людського роду. Немає таких святинь, які шанувалися б у всі часи. Однак є такі абсолютні, які значущі для всього людського роду, без них єдність людства не було б настільки тотальною. У сучасному суспільстві немає повного консенсусу в думках про те, що ж є вищими цінностями і загальнолюдськими ідеалами. Більше того, ми не можемо сьогодні передбачити ті цінності суспільства, які будуть актуальними завтра. Водночас більшість авторів, які займаються вивченням змісту загальнолюдських цінностей, стверджують, що суспільством у всі часи приймаються як неминущі загальнолюдські цінності: людина, істина, доброта, гармонія, здоров'я, справедливість, любов, правдивість, щирість, самовладання та інші.

Загальнолюдські цінності – особливі ціннісні категорії, вироблені століттями в історії людства і визнані їм як загальні. Вони вбирають у себе духовні та матеріальні цінності загальнолюдського значення. Духовні цінності – це естетичні та етичні погляди, моральні принципи й установки людини. До них належать: добро,

благородство, справедливість, честь, гідність і як вищий прояв духовності – гуманізм у ставленні до людей і стосунках між ними. Матеріальні цінності – природні багатства, знаряддя праці, предмети виробництва людини, твори мистецтва. Матеріальні цінності стають загальнолюдськими, якщо їх охороняють, відтворюють і примножують люди. Духовні та матеріальні цінності взаємопов'язані. Наприклад, під впливом природи у людини виникають естетичні й моральні почуття, осмислюється ставлення до духовних цінностей. Створюючи предмети виробництва, твори мистецтва, люди передають у них своє ставлення до світу, виходячи з духовних цінностей. Водночас створені матеріальні цінності впливають на формування духовних цінностей усіх людей.

У педагогічній аксіології досліджено феномен «цінності педагогічної діяльності», під якими розуміють «особливості, які дозволяють учителю задовольнити свої матеріальні і духовні потреби, слугують орієнтиром його соціальної та професійної активності, спрямованої на досягнення суспільно значущих гуманістичних цілей» [6, с. 241]. Виокремлюють такі групи цінностей педагогічної діяльності:

- цінності, пов'язані з утвердженням у суспільстві, соціальному середовищі (суспільна значущість праці вчителя, престиж професійної діяльності, визнання рідних, знайомих);
- цінності, пов'язані із задоволенням потреби в спілкуванні (постійна робота з дітьми, можливість спілкування з цікавими людьми, батьками, колегами, обмін духовними цінностями);
- цінності, пов'язані із самовдосконаленням (можливість розвитку творчих здібностей, залучення до духовної культури, заняття улюбленою справою, предметом);

Висновки і перспективи подальших досліджень. Під інтеріоризацією цінностей розуміють таку форму засвоєння цінностей суб'єктом, коли їхній зміст не тільки стає відомим, а й органічно вбудовується в механізми управління особистістю своїм мисленням, почуттями, діями. Формою вираження таких механізмів у поведінці людини стають її ціннісні орієнтації. Система особистісних

цінностей складається в процесі діяльнісного визначення суб'єктом змісту суспільних цінностей, об'єктивованих у творах матеріальної і духовної культури. Особистісними цінностями стають ті смисли загальнолюдських цінностей, по відношенню до яких суб'єкт самовизначився. Кожній людині властива індивідуальна специфічна ієрархія особистісних цінностей, які служать сполучною ланкою між духовною культурою суспільства і духовним світом особистості, між суспільною та індивідуальною свідомістю. У процесі майбутніх наукових розвідок прогнозуємо визначити й охарактеризувати особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, розробити ефективну технологію їх формування у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Literatura

1. Anisimov S.F. Edinstvo teoretiko-poznavatel'nogo, sotsiologicheskogo i tsennostnogo sposobov rassmotreniya yavleniy morali / S.F. Anisimov //Moralnyie tsennosti i lichnost. – M. : Izd-vo MGU, 1994. – S. 5.
2. Antsiferova L.I. K psihologii lichnosti kak razvivayuscheysya sisteme // Psihologiya formirovaniya i razvitiya lichnosti. - M.: Izd-vo MGU, 1981. – S. 3–18.
3. Brozhyk, V. Эстетика на каздыи ден [Текст]: per. so slovatskoho S.Barannykovoі. - M.: Znanye, 1991. – 208 s.
4. Gurevich P.S. Filosofiya kulturyi. M.: Aspekt-Press, 1994. – 315 s.
5. Drobnitskiy O.G. Nekotoryie aspektyi problemyi tsennostey / O.G. Drobnitskiy // Problemyi tsennosti v filosofii. – M.; L., 1966. – S. 25–40.
6. Slastenin V. A. Vvedenie v pedagogicheskuyu aksiologiyu : [ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy] / V. A. Slastenin, G. I. Chizhakova. – M. : Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 2003. – 192 s.
7. Slobodchikov V.I. Kategoriya vozrasta v psihologii i pedagogike razvitiya // Voprosyi psihologii. – 2001. – № 2. – S. 37–49.
8. Stepashko L.A. Filosofiya i istoriya obrazovaniya: Uchebnoe posobie dlya studentov vysshih uchebnyih zavedeniy / L.A. Stepashko. – M.: Moskovskiy psihologo-sotsialnyy institut : Flinta, 1999. – 272 s.
9. Fromm E. Maty chy buty?. – K.: Ukr. Pysmennyk. – 2010.